

RĪGAS STRADIŅA
UNIVERSITĀTE

[doi:10.25143/ISBN-978-9934-618-17-8_IPD-2664](https://doi.org/10.25143/ISBN-978-9934-618-17-8_IPD-2664)

Jeļena Koļesņikova,
Kristīne Mārtinsone,
Gunta Freimane,
Ivans Jānis Mihailovs

KLĪNISKĀ UN VESELĪBAS PSIHOLOGA PROFESIONĀLĀ DARBĪBA VESELĪBAS APRŪPES VIDĒ

Aktualitāte, pieredze, izaicinājumi

Jeļena Koļesņikova,
Kristīne Mārtinsone,
Gunta Freimane,
Ivans Jānis Mihailovs

KLĪNISKĀ UN VESELĪBAS PSIHOLOGA PROFESIONĀLĀ DARBĪBA VESELĪBAS APRŪPES VIDĒ

Aktualitāte, pieredze, izaicinājumi

UDK 159.98:61
K 62

Koļesņikova, J., Mārtinsons, K., Freimane, G., un Mihailovs, I. J. *Klīniskā un veselības psihologa profesionālā darbība veselības aprūpes vidē: aktualitāte, pieredze, izaicinājumi*. Rīga: RSU, 2022, 32 lpp. https://doi.org/10.25143/ISBN-978-9934-618-17-8_IPD-2664

Izdevumā īsi raksturota klīniskā un veselības psihologa profesionālā darbība, akcentējot darbu veselības aprūpē. Šajā vidē šīs psihologu profesionālās darbības jomas pārstāvji gan sniedz būtisku ieguldījumu klienta/pacienta psihiskās veselības uzlabošanā, gan arī sekmē līdzestību, tādējādi ietekmējot arī ārstēšanas efektivitāti. Izdevumā ietvertā informācija būs noderīga psihologiem un psiholoģijas studentiem, veselības aprūpes speciālistiem, sabiedrības veselības jomas pārstāvjiem, kā arī valsts pārvaldē strādājošajiem. Šis izdevums varētu būt saistošs arī tiem, kas interesējas par psiholoģijas mūsdienu sasniegumiem, iespējām pilnveidot veselības aprūpes praksi un uzlabot klienta/pacienta pieredzi veselības aprūpē.

Recenzentes un konsultantes:

Dr. psych. Jeļena Harlamova

Dr. psych. Ilona Krone

Mg. psych. Jeļena Lučkina

Mg. psych. Svetlana Zaslavska

Vāka noformējumam izmantots Elgas Grīnvaldes gleznas fragments.

RSU Izdevniecības un poligrāfijas nodaļas vadītājs: Tenis Nigulis

RSU Izdevniecības un poligrāfijas nodaļas galvenā redaktore: Aija Lapsa

Redaktore: Inga Lievīte

Maketētāja: Ilze Stikāne

Vāka dizaina autors: Egils Turss

IPD Nr. 2664

© Rīgas Stradiņa universitāte, 2022

Dzirciema iela 16, Rīga, Latvija, LV 1007

ISBN 978-9934-618-17-8 (digitāls izdevums)

ISBN 978-9934-618-16-1 (iespiests izdevums)

Saturs

Priekšvārds	4
Ievads	5
1. Īss vēsturisks ieskats klīniskās un veselības psiholoģijas attīstībā	9
2. Klīniskā un veselības psihologa izglītības un profesionālās darbības tiesiskais regulējums	11
2.1. Klīniskā un veselības psihologa izglītība	12
2.2. Klīniskās un veselības psiholoģijas profesionālās darbības jomas īss raksturojums un darba organizācija	14
Profesionālās darbības jomas raksturojums	14
Psihologa darba organizācija	16
3. Klīniskā un veselības psihologa profesionālās darbības raksturojums Latvijas veselības aprūpes iestādēs	18
3.1. Klīnisko un veselības psihologu profesionālā darbība atsevišķās Latvijas veselības aprūpes iestādēs	19
3.2. Psiholoģiskā izpēte kā vispieprasītākais psihologu pakalpojums ārstniecības iestādēs	22
4. Izaicinājumi veselības aprūpē un psihologi kā nozīmīgs veselības aprūpes resurss	24
Izmantotā literatūra un avoti	26
Pielikums	31
Latvijas Klīnisko un veselības psihologu profesionālo asociāciju darbība	31
Latvijas Klīnisko psihologu asociācija	31
Latvijas Veselības psiholoģijas asociācija	31

Priekšvārds

Šī izdevuma mērķis ir īsi raksturot klīniskās un veselības psiholoģijas jomas pārstāvju darbu veselības aprūpes vidē. Te ietverta informācija par tiesisko regulējumu un prasībām izglītībā, kā arī raksturoti klīnisko un veselības psihologu darba uzdevumi un aprakstīta profesionālā darbība atsevišķās Latvijas veselības aprūpes iestādēs.

Ceram, ka šis izdevums noderēs Latvijas veselības aprūpes iestādēs strādājošajiem, jo veselības aprūpes sistēmā ir pieaugusi vajadzība pēc integrētas aprūpes, apvienojot dažādu profesiju un nozaru fiziskās un psihiskās veselības pakalpojumu sniedzējus.

Izsakām visdziļāko pateicību recenzentiem un konsultantiem, kas līdztekus pedagoģiskajam darbam veic arī profesionālo darbu ārstniecības vidē kā klīniskie un veselības psihologi, – Rīgas Austrumu klīniskās universitātes slimnīcas sertificētai psiholoģei *Dr. psych.* Jeļenai Harlamovai, Rīgas Psihiatrijas un narkoloģijas centra sertificētai psiholoģei *Dr. psych.* Ilonai Kronei, Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas Psiholoģiskās palīdzības dienesta vadītājai, sertificētai psiholoģei *Mg. psych.* Svetlanai Zaslavskai, Nacionālā rehabilitācijas centra “Vaivari” sertificētai psiholoģei *Mg. psych.* Jeļenai Lučkinai par ieguldīto darbu, vērtīgiem komentāriem un noderīgiem ieteikumiem.

Ievads

Psihologa profesija dažādās valstīs vēsturiski ir veidojusies, sakņojoties daudzveidīgās tradīcijās. Eiropas Psihologu asociāciju federācijas (*European Federation of Psychologists' Associations*, EFPA) izstrādātais Eiropas Psihologu izglītības un profesionālās sagatavotības standarts (*EuroPsy*) ir sekmējis vienotu psihologa profesijas regulējumu un standartu attīstību daudzās Eiropas valstīs (Lunt et al., 2015), tostarp Latvijā.

Lai atspoguļotu izmaiņas psihologu izglītībā Eiropā, kā arī lai atbilstu profesionālās darbības attīstībai mūsdienu izaicinājumiem pārpilnajā laikmetā, EFPA standarts regulāri tiek pārskatīts. 2022. gadā 17. Eiropas Psiholoģijas kongresā (*17th European Congress of Psychology*) tika prezentēts pārskatītais *EuroPsy* modelis, ko veido septiņas pamatkompetenču grupas, kas strukturētas, izmantojot **Kompetences attīstības kubisko modeli**.¹ Saskaņā ar šo modeli psihologam savas profesionālās darbības laikā jāattīsta divas galvenās kompetenču grupas: funkcionālās un pamatkompetences.

Funkcionālās kompetences ir saistītas ar psihologa darba saturu un raksturo to, ko psihologs dara, un šīs aktivitātes un tām nepieciešamās kompetences ir strukturētas četrās grupās²:

- 1) klienta vajadzību noskaidrošana un mērķu izvirzīšana;
- 2) psiholoģiskās izpētes vai novērtēšanas un pakalpojuma plānošana;
- 3) iejaukšanās vai pakalpojuma īstenošana;
- 4) iejaukšanās vai pakalpojuma novērtēšana.

Savukārt pamatkompetences ir saistītas ar profesionālās ētikas jautājumiem un apraksta, kā psihologi veic savus uzdevumus, un tās ir strukturētas astoņās grupās:

- 1) ētikas, likumdošanas un profesionālo standartu ievērošana;
- 2) komunikācija un ar to saistītā kompetence;
- 3) profesionālās attīstības turpināšana;
- 4) zinātniska un pētnieciska pieeja;

¹ 17th European Congress of Psychology. (2022). *Revising EuroPsy Standards and Competences – Questions to be Answered and Possible Solutions (S6-8-KC)*.

² Turpat; funkcionālo kompetenču nosaukumi angļu valodā: (1) need/task clarification and goal setting; (2) planning/designing relevant assessments, interventions or products/services; (3) implementing these; (4) evaluating them.

- 5) sadarbības kompetences;
- 6) individuālu un kultūratšķirību respektēšana;
- 7) informācijas un komunikācijas tehnoloģiju izmantošana, datu aizsardzība, virtuālā privātuma nodrošināšana un kiberdrošība;
- 8) pašrefleksija un pašaprūpe.

Kā jau minēts, Eiropas Psihologu izglītības un profesionālās sagatavotības standarts ir sekmējis psihologa profesijas reglamentāciju arī mūsu valstī. Proti, kopš 2018. gada psihologa profesija Latvijā pieder reglamentēto profesiju saimei³ un psihologa izglītību, profesionālo darbību un profesionālās kvalitātes standartus nosaka Psihologu likums⁴, kā arī Ministru kabineta 2018. gada 29. maija noteikumi Nr. 301 "Psihologu noteikumi"⁵ un Psihologu ētikas kodekss⁶. Psihologu profesionālo darbību (īpaši ievērojot profesionālās darbības jomu) regulē arī citi normatīvie akti, piemēram, Bērnu tiesību aizsardzības likums, Izglītības likums, Pacientu tiesību likums, Patērētāju tiesību aizsardzības likums, Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likums, Ministru kabineta 2018. gada 28. augusta noteikumi Nr. 555 "Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība", Ministru kabineta 2022. gada 11. oktobra noteikumi Nr. 636 "Psiholoģiskā atbalsta kursa noteikumi" u. c., kā arī Psihologu sertifikācijas padomes vadlinijas.

Kliniskie un veselības psihologi saskaņā ar Psihologu likumā noteikto iekļaujas vienā no sešām psihologu profesionālās darbības jomām (sk. arī Dāvidsone un Koļesņikova, 2018). Šīs jomas pārstāvji strādā dažādās darba vidēs, piemēram, valsts ārstniecības un rehabilitācijas iestādēs, sociālajos dienestos, sociālajās aģentūrās, izglītības iestādēs (ja iestādē mācās izglītojamie, kam ar pedagoģiski medicīniskās komisijas lēmumu ir ieteikts mācīties speciālās izglītības programmā)⁷ un privātprakšēs (Mārtinsons un Sudraba, 2019), ievērojot ne vien specifiskus, psihologa profesiju reglamentējošos, bet arī vides noteiktos normatīvus un profesionālās ētikas prasības.

Ārvalstu literatūrā šīs profesionālās jomas pārstāvjus mēdz dēvēt par t. s. nefarmakoloģiskās terapijas vai intervences pārstāvjiem. Proti, šie psihologi palīdz

³ Likums "Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu". 20.06.2001. Latvijas Vēstnesis, 105, 06.07.2001, <https://likumi.lv/ta/id/26021-par-reglamentetajam-profesijam-un-profesionalas-kvalifikācijas-atzisanu>

⁴ Psihologu likums. 30.03.2017. Latvijas Vēstnesis, 75, 12.04.2017, <https://likumi.lv/doc.php?id=290115>

⁵ Psihologu noteikumi. 29.05.2018. Latvijas Vēstnesis, 106, 31.05.2018, <https://likumi.lv/ta/id/299322-psihologu-noteikumi>

⁶ Psihologu ētikas kodekss. Izdots saskaņā ar Psihologu likuma 7. panta ceturtais daļas 3. punktu. 13.12.2018. <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/1122/download?attachment>

⁷ Grāvīte, I., Niedre, R., un Mihailovs, I. J. (2020). *Metodiskās rekomendācijas psihologa profesionālajai darbībai izglītības iestādē*. <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/1131/download>

cilvēkiem, kas pārdzīvo fiziskas, emocionālas un psihiskas veselības problēmas, uzlabot viņu psihisko labklājību, samazināt distresa līmeni un risināt krīzes situācijas, tā sniedzot ieguldījumu veselības uzvedības, līdzestības un ar klienta/pacienta⁸ aktivizēšanu saistītu jautājumu risināšanā.

Pētījumi liecina, ka aptuveni 25 % pacientu ar somatiska rakstura sūdzību simptomiem neatrod fizioloģiskus cēloņus, bet viņiem labi palīdz psiholoģiskās intervences (Wahass, 2005). Pētījumi arī liecina, ka mūsdienu psiholoģiskā palīdzība gan klātienē, gan attālināti ir efektīva un rentabla fiziskās un psihiskās veselības uzlabošanai un dzīves kvalitātes paaugstināšanai (Calkins, 2022). Psihologs sekmē arī sadarbību starp pacientu, aprūpētāju un veselības aprūpes speciālistiem (Gaffey et al., 2022), veidojot pamatu līdzestībai un ārstēšanas / rehabilitācijas efektivitātei.

Hospitalizācijas laikā cilvēki, īpaši bērni un pusaudži, var izjust stresu, bailes, trauksmi, sāpes, nedrošību, jo atrodas neikdienišķā situācijā, saskaras ar nezināmu vidi, piedzīvo sāpīgas iejaukšanās darbības un arī ierobežojumus. Skaidrs arī, ka hospitalizācija smagākas diagnozes dēļ var nozīmēt ilgstošu un intensīvu ārstēšanu un, iespējams, ilgu un biežu uzturēšanos slimnīcā. Pētījumos konstatēts, ka psihologa pakalpojumi bērniem un pusaudžiem sniedz ilgtermiņa ieguvumus psihisko veselības problēmu mazināšanā. Piemēram, psiholoģiskas intervences izmantošana bērniem mazina pēcoperācijas sāpes un trauksmi uzturēšanās laikā slimnīcā (Godino-Iáñez et al., 2020).

Mūsdienu pētījumi liecina, ka psiholoģiskās intervences rezultātus būtiski ietekmē arī psihologa konsultāciju biežums (Ricou et al., 2019). Turklāt intervences rezultātus nosaka precīza bērna problēmas identificēšana, lai diferencētu bērna diagnozi, izmantojot psiholoģiskās izpētes metodes (Pilling et al., 2020).

Psihologi veselības aprūpes vidē ir iesaistīti arī tādu pasākumu īstenošanā, kas palīdz risināt problēmas sabiedrības psihiskās veselības sektorā. Piemēram, Latvijā jau otro gadu psihologi aktīvi piedalās Covid-19 pandēmijas ilglaicīgās negatīvās ietekmes uz sabiedrības psihisko veselību mazināšanā, sniedzot valsts apmaksātas psiholoģiskās konsultācijas un palīdzību Latvijas iedzīvotājiem, kā arī veselības aprūpē strādājošām personām.⁹

⁸ Izdevumā tiek lietots termins “klients / pacients”, jo klīnisko un veselības psihologu profesionālā darbība aptver ne tikai darbu veselības aprūpes, bet arī sociālās aprūpes un izglītības vidē, kā arī privātpraksē, kas arī tieši ietekmē psihologa pakalpojumu saņēmēja statusu, tiesības un pienākumus. Veselības aprūpē / ārstniecībā tradicionāli pakalpojumu saņēmējs ir “pacients”, bet citur – “klients”.

⁹ Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. *Informatīvais ziņojums “Par nepieciešamajiem pasākumiem 2021. gadam un turpmāk ik gadu, lai samazinātu ilglaicīgu negatīvo ietekmi uz sabiedrības psihisko veselību, ko rada COVID-19 pandēmija”*. <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40497119>

Pēdējos gados, pēc jaunu pacientu un diagnožu grupu iekļaušanas valsts apmaksāto pakalpojumu programmās, mūsu valstī ir pieaudzis veselības aprūpes vidē praktizējošo klīnisko un veselības psihologu sniegto pakalpojumu apjoms un ir precizēts profesionālās darbības saturs, kas saistīts ar veselības pakalpojumu pieejamības palielināšanos (Ministru kabineta 2019. gada 19. jūnija rīkojums Nr. 299 “Psihiskās veselības aprūpes pieejamības uzlabošanas plāns 2019.–2020. gadam”, Ministru kabineta 2022. gada 26. maija rīkojums Nr. 359 “Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam”¹⁰). Notiek arī plašāka un aktīvāka psihologu iesaiste rehabilitācijas un citu pakalpojumu sniegšanā.

Arī jaunajā “Psihiskās veselības aprūpes organizēšanas uzlabošanas plāna 2023.–2025. gadam” projektā ir uzsvērtā klīniskā un veselības psihologa iesaiste multiprofesionālajā komandā, daudzveidīgu veselības problēmu risināšanā sadarbojoties ar ģimenes ārstu, psihiatru un citiem speciālistiem. Šajā plānā viens no rīcības virzieniem paredz līdz 2025. gadam izvērtēt ārstniecības atbalsta personas statusa piešķiršanas iespējas klīniskajam un veselības psihologam.¹¹

Jāuzsver, ka uz cilvēku centrēta un integrēta veselības aprūpe ir noteikta kā 3. rīcības virziens Latvijas Sabiedrības veselības pamatnostādņēs 2021.–2027. gadam. Tajās noteikts, ka nepieciešams “veicināt uz cilvēku centrētas un integrētas veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, nepārtrauktību un sadarbību starp speciālistiem”, paredzot konkrētus pasākumus un finansējumu uz cilvēku centrētas un integrētas veselības aprūpes attīstībai. Šāds veselības aprūpes pakalpojumu modelis sniedz labāku iespēju apmierināt sabiedrības vajadzības, vienlaikus efektīvāk izmantojot veselības aprūpes ierobežotos resursus, par ko liecina pētījumos gūtie pierādījumi, dažādu valstu prakse un Pasaules Veselības organizācijas izstrādātie dokumenti (Czypionka et al., 2020).

¹⁰ Ministru kabineta 2022. gada 26. maija rīkojums Nr. 359 “Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam”. 26.05.2022. Latvijas Vēstnesis, 105, 01.06.2022, <https://likumi.lv/ta/id/332751>

¹¹ Valsts kanceleja. *Psihiskās veselības aprūpes organizēšanas uzlabošanas plāns 2023.–2025. gadam*. https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/332e33c7-b4cc-48e6-9b96-b09be01da0ea

1. Īss vēsturisks ieskats klīniskās un veselības psiholoģijas attīstībā

Klīniskās psiholoģijas zinātnes apakšnozare un profesionālās darbības joma sāka veidoties jau 19. un 20. gadsimta mijā, sākotnēji balstoties uz psihodinamiskajiem modeļiem, un attīstījās, pateicoties arī 20. gadsimta lielajiem satricinājumiem, īpaši pēc pasaules kariem, kad lielam skaitam cilvēku un grupu vajadzēja sniegt psiholoģisku palīdzību un atbalstu. Tāpēc var teikt, ka klīniskā psiholoģija, augot no psiholoģijas pirmsākumiem, līdz ar psiholoģijas teoriju un empīrisko pētījumu rezultātu uzkrāšanos (Mārtinsone u. c. 2016) laika gaitā ir bagātinājusi savas teorētiskās pieejas, vēsturiski veidotās tradīcijas un skolas. Proti, līdztekus te pastāv un attīstās gan psihodinamiskās un dziļu psiholoģijas pieejas, gan humānistiskās psiholoģijas ievirzes, gan kognitīvi biheiviorālās terapijas, gan mūsdienu neirozinātnes u. c. virzieni.

Savukārt veselības psiholoģijas kā zinātnes apakšnozares un profesionālās darbības jomas attīstība aizsākās 20. gadsimta 80. gados, lielā mērā atsaucoties uz amerikāņu psihiatra un Ročesteras Universitātes pētnieka Džordža Libmena Engela (*George Libman Engel*) formulēto biopsihosociālo pieeju (Engel, 1977, 1980, vairāk sk. Mārtinsone un Freimane, 2019). Šajā pieejā slimība un veselība tiek skaidrota kā bioloģisko, psiholoģisko un sociālo faktoru interaktīvas mijiedarbības vienība.¹² Proti, veselības atgūšanai un veicināšanai uzmanība ir jāvelta visām veselības dimensijām individuālā, organizāciju, kopienu un sabiedrības līmenī.

Veselības psiholoģijas pārstāvji, ideoloģiski balstoties uz biopsihosociālo veselības koncepciju, kopš 80. gadiem attīsta dažādus veselības uzvedības modeļus (Ļevina, 2019a; Ļevina, 2019b; Freimane, 2019) un pēta veselības uzvedību noteicošos faktorus, piemēram, uztverto uzņēmību pret slimību, uztverto slimības nopietnību, uztvertos šķēršļus veselības uzvedībai un šo uzvedību veicinošos faktorus, priekšstatus par slimības bīstamību un tās radīto apdraudējumu, pašefektivitāti, veselības un slimības uztveri, attieksmi pret veselību.

Pētījumi klīniskajā un veselības psiholoģijā sniedz pienesumu aktuālu veselības aprūpes uzdevumu risināšanā. Balstoties uz aktuālajām teorijām un modeļiem,

¹² Šī paradigma sakņojas Pasaules Veselības organizācijas definētajā daudzdimensionālajā veselības izpratnē – veselība ir vispārēja fiziskā, psihiskā un sociālā labklājība (angļu val. *well-being*), nevis tikai slimības trūkums (WHO, 1948).

šodien pētnieki meklē efektīvus risinājumus veselības uzvedībai, tostarp Covid-19 pandēmijas seku mazināšanai, izvērtējot faktoros, kas prognozē preventīvu uzvedību saistībā ar Covid-19 (Šuriņa et al., 2021; Šuriņa et al., 2022). Tāpat izvērtētas Covid-19 pandēmijas ierobežojumu psiholoģiskās sekas ģimenēs ar bērniem un pusaudžiem Latvijā (Martinsone u. c., 2020; Martinsone u. c., 2021; Martinsone un Stokenberga, 2021; Stokenberga & Martinsone, 2021), kā arī izpētīta bērnībā piedzīvotas vardarbības pieredze, disociācijas un depresijas simptomi saistībā ar suicidalitāti (Bertule et al., 2021) un domas par pašnāvību (Perepjolkina, Ļubenko, Koļesņikova, Martinsone, & Stepens, 2019) un veikti pētījumi par izdegšanas konceptu, akcentējot jautājumus par izdegšanas novērtēšanu un palīdzības sniegšanu izdegušiem darbiniekiem (Abeltina & Rascevska, 2021; Abeltina et al., 2021).

Var teikt, ka līdz šī gadsimta sākumam vairāk tika uzsvērtas klīniskās un veselības psiholoģijas atšķirības, tostarp norādot uz atšķirīgo teorētisko orientāciju (Mārtinsone u. c., 2016). Tomēr jau kopš 21. gadsimta 20. gadiem attīstības procesa rezultātā abas šīs jomas ir tiktāl tuvinājušās un savstarpēji bagātinājušās, ka šodien robežas starp tām bieži vien nav strikti nosakāmas.

2. Kliniskā un veselības psihologa izglītības un profesionālās darbības tiesiskais regulējums

Psihologa profesijas statusa maiņa un kļūšana par reglamentētu profesiju mūsu valstī ir izvirzījusi skaidras un reizē augstas prasības psihologu izglītībai, profesionālajai darbībai un tās uzraudzībai, kā arī nodrošina iespēju mērķtiecīgāk iekļauties veselības aprūpes vidē.

Psihologu profesionālā darbība ir mainījusies gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi, un to nosaka:

- 1) tiesiskā regulējuma attīstība, pamatā balstoties uz Psihologu likumu¹³, kā arī psihologa profesionālās darbības jomu skaidru pozicionēšanu un nodalīšanu, balstoties uz Psihologu sertifikācijas padomes apstiprināto Psihologa profesionālās darbības jomu aprakstu;¹⁴
- 2) ārstniecību regulējošo normatīvo aktu grozījumi, paredzot iespēju psihologu iekļaut multiprofesionālā komandā, kā arī nosakot, ka: “Medicīniskās rehabilitācijas pakalpojumus sniedz fizikālās un rehabilitācijas medicīnas ārsts (vai attiecīgi psihiatrs, bērnu psihiatrs vai narkologs) un funkcionālie speciālisti konsultāciju, multiprofesionālu vai monoprofesionālu medicīniskās rehabilitācijas pakalpojumu veidā, piedaloties citām ārstniecības un ārstniecības atbalsta personām, kā arī klīniskiem un veselības psihologiem.”¹⁵

Psihiskās veselības veicināšanai Covid-19 pandēmijas apstākļos ir nodrošināta iespēja ģimenes ārstam ordinēt pacientiem līdz pat 10 valsts apmaksātām psihologa konsultācijām.¹⁶

¹³ Psihologu likums. 30.03.2017. Latvijas Vēstnesis, 75, 12.04.2017, <https://likumi.lv/ta/id/290115-psihologu-likums>

¹⁴ Izglītības kvalitātes valsts dienests. *Psihologa profesionālās darbības jomu apraksts*. https://www.ikvd.gov.lv/sites/ikvd/files/media_file/jomu-apraksti_ikvd_parskatits.pdf

¹⁵ Ministru kabineta 2018. gada 28. augusta noteikumi Nr. 555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība”. 28.08.2018. Latvijas Vēstnesis, 176, 05.09.2018, <https://likumi.lv/ta/id/301399-veselibas-aprupes-pakalpojumu-organizesanas-un-samaksas-kartiba>

¹⁶ Nacionālais veselības dienests. (20. novembris, 2020). *Psihiskā veselība*. https://www.vmnvd.gov.lv/lv/psihiska-veseliba?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Klīnisko un veselības psihologu profesionālo darbību regulē arī citi normatīvie akti, tostarp jau iepriekš minētais Bērnu tiesību aizsardzības likums, Pacientu tiesību likums, Ministru kabineta 2018. gada 28. augusta noteikumi Nr. 555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība”, Ministru kabineta 2019. gada 19. novembra noteikumi Nr. 556 “Prasības vispārējās izglītības iestādēm, lai to īstenotajās izglītības programmās uzņemtu izglītojamos ar speciālām vajadzībām” u. c.¹⁷

2.1. Klīniskā un veselības psihologa izglītība

Psihologa izglītības un profesionālās darbības tiesiskā regulējuma pamatu veido Psihologu likums, kura mērķis ir “regulēt psihologu profesionālo darbību, lai nodrošinātu kvalificētus psihologu profesionālās darbības pakalpojumus”. Psihologu likums nosaka prasības, kas jāizpilda, lai iegūtu tiesības praktizēt psiholoģijā kā reglamentētā profesijā.

Tāpat personai ir:

- 1) jāiegūst augstākā izglītība akreditētā psiholoģijas bakalaura studiju programmā un akreditētā psiholoģijas maģistra studiju programmā vismaz 200 kredītpunktu apjomā, turklāt vismaz vienai no šīm programmām jābūt profesionālajai studiju programmai;

¹⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likums. 19.06.1998. Latvijas Vēstnesis, 199/200, 08.07.1998, <https://likumi.lv/doc.php?id=49096>

Ministru kabineta 2018. gada 28. augusta noteikumi Nr. 555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība”. 28.08.2018. Latvijas Vēstnesis, 176, 05.09.2018, <https://likumi.lv/ta/id/301399-veselibas-aprupes-pakalpojumu-organizesanas-un-samaksas-kartiba>

Ministru kabineta noteikumi Nr. 556 “Prasības vispārējās izglītības iestādēm, lai to īstenotajās izglītības programmās uzņemtu izglītojamos ar speciālām vajadzībām”. 19.11.2019. Latvijas Vēstnesis, 240, 28.11.2019, <https://likumi.lv/ta/id/310939>

Civilprocesa likums. 14.10.1998. Latvijas Vēstnesis, 326/330, 03.11.1998, <https://likumi.lv/doc.php?id=50500>

Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. Latvijas Vēstnesis, 74, 11.05.2005, <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>

Administratīvās atbildības likums. 25.10.2018. Latvijas Vēstnesis, 225, 14.11.2018, <https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums>

Administratīvā procesa likums. 25.10.2001. Latvijas Vēstnesis, 164, 14.11.2001, <https://likumi.lv/doc.php?id=55567>

Latvijas Sodų izpildes kodekss. 23.12.1970. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1, 01.01.1971, <https://likumi.lv/doc.php?id=90218>

Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”. 31.10.2002. Latvijas Vēstnesis, 168, 19.11.2002, <https://likumi.lv/doc.php?id=68489>

- 2) jāreģistrējas Psihologu reģistrā un līdz sertifikācijai jādarbojas psihologa-pārrauga pārraudzībā (noslēdzot par to līgumu);
- 3) jāiegūst psihologa sertifikāts noteiktā psihologa profesionālās darbības jomā. Likums nosaka, ka psihologi var strādāt sešās profesionālās darbības jomās, tostarp klīniskajā un veselības psiholoģijā.

Akreditētās augstskolas Latvijā, veidojot un pilnveidojot psiholoģijas bakalaura un maģistra studiju programmu saturu, balstās uz Psihologa profesijas standartu¹⁸, kas nosaka psihologa profesijai atbilstošos profesionālās darbības pamatuzdevumus un pienākumus, profesionālās kvalifikācijas prasības, to izpildei nepieciešamās vispārējās un profesionālās zināšanas, prasmes, attieksmes un kompetences. Latvijas Profesiju klasifikatorā profesija "Klīniskais un veselības psihologs" iekļauta ar kodu 2634 02. Atbilstoši Psihologu likuma prasībām pārstrādātais un pilnveidotais Psihologa profesijas standarts nosaka, ka psihologa profesija atbilst piektajam profesionālās kvalifikācijas līmenim (5 PKL) un septītajam Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras līmenim (7 LKI).

Lai psihologs varētu resertificēties, viņam psihologa sertifikāta spēkā esības laikā vismaz 700 stundu jāveic psihologa profesionālā darbība tajā profesionālās darbības jomā, kurā tā ir sertificēta, un vismaz 100 akadēmisko stundu jāpilnveido profesionālā kompetence un profesionālās prasmes, kā arī jāsadarbojas ar psihologu-pārraugu vismaz 35 akadēmiskās stundas individuāli vai 70 akadēmisko stundu, ja psihologa pārraudzība notiek grupā.¹⁹

Profesijas standartā noteiktie psihologa profesionālās darbības pamatuzdevumi un pienākumi ir:

- 1) veikt indivīda, grupas vai organizācijas psiholoģisko izpēti (novērtēšanu) atbilstoši izvirzītajam mērķim, izmantojot zinātniski pamatotas metodes;
- 2) veikt indivīda, grupas vai organizācijas psiholoģisko konsultēšanu un sniegt psiholoģisko palīdzību, izmantojot zinātniski pamatotas metodes (krīzes interence, pašpalīdzības prasmju un iemaņu attīstības treniņi u. c.);
- 3) sniegt psihologa atzinumu;
- 4) sadarboties ar savas un citu profesiju pārstāvjiem klienta problēmu risināšanā;
- 5) ievērot psihologa profesionālās ētikas normas;
- 6) veikt zinātniskus pētījumus.

¹⁸ Valsts izglītības satura centrs. (12. jūnijs, 2019). *Psihologa profesijas standarts*. <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/2017/PS-108.pdf>

¹⁹ Izglītības kvalitātes valsts dienests. *Psihologu resertifikācijas programma*. <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/1107/download?attachment>

Latvijā pašlaik (2022. gadā) ir četras akreditētas augstskolas (Latvijas Universitāte, Rīgas Stradiņa universitāte, Daugavpils Universitāte un Baltijas Starptautiskā akadēmija), kas piedāvā iegūt pilnu psihologa izglītību tādās studiju programmās, kuras ir veidotas atbilstoši Psihologu likumā un Psihologa profesijas standartā noteiktajām prasībām. Tikai Latvijas Universitāte un Rīgas Stradiņa universitāte piedāvā padziļinātus studiju kursus klīniskajā un veselības psiholoģijā, kā arī nodrošina prakses vietas ārstniecības iestādēs (piemēram, Rīgas Psihiatrijas un narkoloģijas centrā, Nacionālajā rehabilitācijas centrā “Vaivari”, Jelgavas psihoneiroloģiskajā slimnīcā “Ģintermuiža”, Bērnu klīniskajā universitātes slimnīcā u. c.). Katrā prakses vietā ir pieejams prakses vadītājs (sertificēts psihologs-pārbaucējs klīniskās un veselības psiholoģijas jomā) – partnerinstitūcijas darbinieks, kas studentiem sniedz profesionālu atbalstu problēmsituācijās. Praksē uzmanība tiek pievērsta gan praktisko prasmju trenēšanai, gan pašrefleksijas veicināšanai, kas sekmē profesionālo izaugsmi. Pēc veiksmīgi izietas prakses hipotētiski pastāv darba iespējas, ja students prakses laikā ir parādījis savu potenciālu, ieinteresētību, kā arī spēju strādāt gan komandā, gan individuāli ar psihologu-pārbaucēju. Pēc augstskolas absolvēšanas un iekļaušanas Psihologu reģistrā absolventi bieži saņem darba piedāvājumus un turpina strādāt prakses laikā iepazītajās ārstniecības iestādēs par psihologiem cita psihologa-pārbaucēja pārraudzībā.

2.2. Klīniskās un veselības psiholoģijas profesionālās darbības jomas īss raksturojums un darba organizācija

Klīniskā un veselības psihologa darba pamatuzdevumi aprakstīti Psihologa profesionālās darbības jomas aprakstā un bieži vien tiek precizēti amata aprakstā²⁰ atbilstoši ārstniecības iestādes specifikai (klientu vai pacientu grupu svarīgākajām vajadzībām un profesionālajā darbībā izmantotajām metodēm).

Profesionālās darbības jomas raksturojums

Klīnisko un veselības psihologu klienti (gan bērni, gan pieaugušie) var būt personas ar dažādām fiziskās un psihiskās veselības problēmām, tostarp psiholoģiska rakstura grūtībām, kuras nepieciešams mazināt vai novērtēt gan akūtās (krīzes), gan hroniskās situācijās.

Pamatojoties uz pierādījumiem balstīto praksi, strādājot patstāvīgi vai multi-profesionālā komandā, veselības aprūpes iestādēs psihologi identificē un nosaka klientu/pacientu psihes funkcionēšanas īpatnības vai esošās psiholoģiskās novirzes.

²⁰ Izglītības kvalitātes valsts dienests. *Psihologa profesionālās darbības jomu apraksts*. https://www.ikvd.gov.lv/sites/ikvd/files/media_file/jomu-apraksti_ikvd_parskatits.pdf

Viņi prognozē un mazina psiholoģiska rakstura problēmas, lai veicinātu psiholoģisko labklājību un izaugsmi dažādos dzīves posmos, sekmētu indivīda vai grupas, arī kopienas un sabiedrības fiziskās un psihiskās veselības saglabāšanu, slimību profilaksi un ārstēšanu, kā arī lai identificētu gan tos faktorus, kas sekmē veselību, gan tos, kas ir saistīti ar slimību cēloņiem, reakciju uz slimību, slimības uztveri, uzvedību slimības laikā un līdzestību. Šajā profesionālās darbības jomā praktizējošie psihologi pievēršas plaša spektra psihiskās un fiziskās veselības problēmām, klienta psiholoģiskajām grūtībām, tostarp psiholoģisko riska faktoru un aizsargājošo resursu identificēšanai un to izmantošanai problēmas mazināšanai.

Klinisko un veselības psihologu galvenie profesionālās darbības veidi un virzieni ir:

- 1) psiholoģiskās izpētes veikšana, izmantojot zinātniski pamatotas psiholoģiskās izpētes metodes (intervēšanu, novērošanu, aptaujas, testēšanu u. c.) indivīda kognitīvo, emocionālo, sociālo un uzvedības problēmu un resursu identificēšanai un izpratnei, kā arī personības individuālo īpašību noteikšanai:
 - psiholoģiskās izpētes atzinuma sagatavošana pēc pieprasījuma, aprakstot un analizējot izpētes rezultātus un sniedzot ieteikumus, kā mazināt un risināt identificētās problēmas,
 - atgriezeniskās saites sniegšana par psiholoģiskās izpētes rezultātiem un apkopotajiem ieteikumiem;
- 2) piedalīšanās multidisciplinārā / multiprofesionālā komandas darbā, lai pārrunātu izpētes rezultātus, ieteikumus un kopīgi izstrādātu rīcības programmu, kas palīdzētu klientiem pārvarēt vai mazināt problēmas, kuras saistītas ar slimību vai citām psiholoģiskām grūtībām;
- 3) psiholoģiskā konsultēšana bērniem un pusaudžiem, bērnu vecākiem, pieaugušajiem, lai rastu risinājumus identificētajām problēmām;
- 4) psiholoģiskā atbalsta sniegšana, lai uzlabotu personības emocionālo stabilitāti un veicinātu adaptācijas spējas kopumā, izmantojot dažādas psiholoģiskās konsultēšanas un atbalsta terapijas metodes (īpaši to psihologu praksē, kas strādā ar hroniski vai nedziedināmi slimiem bērniem vai pieaugušajiem un viņu tuviniekiem);
- 5) klienta ģimenes un viņa problēmsituācijas risināšanā iesaistīto citu speciālistu konsultēšana (klīniskās un veselības psiholoģijas jomā strādājošie psihologi piedalās multidisciplinārās / multiprofesionālās komandās un sadarbojas ar dažādu specializāciju ārstiem, sociālajiem darbiniekiem, sociālajiem pedagogiem, pedagogiem, bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem, juristiem, policistiem u. c. atbilstoši videi, kurā strādā);
- 6) krīzes intervences veikšana, kad nepieciešams novērst īslaicīgas un potenciāli ilglaicīgas traumas sekas;
- 7) no vardarbības cietušo bērnu un pieaugušo ilglaicīga rehabilitācija, kas ietver vardarbības pazīmju atklāšanu un vardarbības seku mazināšanu

pašam cietušajam un visai ģimenes sistēmai, kā arī atkārtotas vardarbības risku mazināšanu, iekļaujot darbu arī ar vardarbības veicēju (psihologs var būt uzticības persona īpaši aizsargājamam cietušajam un sniegt atbalstu);

- 8) psihoizglītojošais darbs ar bērniem, pusaudžiem un pieaugušajiem, kā arī psiholoģijas un citu nozaru speciālistiem;
- 9) prevencijas programmu veidošana, sabiedrības informēšana un darbs valsts institūcijās, veidojot psihiskās veselības politiku kopumā.

Kliniskās un veselības psiholoģijas jomā strādājošo psihologu klienti ir fiziskas personas (bērni un pieaugušie) ar dažādām psihiskās un fiziskās veselības problēmām vai jautājumiem, psiholoģiskām grūtībām, tostarp indivīdi, kas pārdzīvo psiholoģiska rakstura grūtības slimību gadījumos, kā arī krīzes vai traumatiskas pieredzes situācijās. Visbiežāk psihologa pakalpojumu pasūtītāji (atkarībā no darba vides) ir ārsts, ārstniecības, sociālā dienesta vai tiesībsargājošas iestādes vadītājs, bērna vecāks, pedagogs vai klients.

Atbilstoši Psihologu likuma 9. pantam, psihologam ir jāturpina pilnveidot savas profesionālās prasmes un kompetenci, apgūstot un iegūstot tiesības strādāt ar psiholoģiskajai izpētei un konsultēšanai noderīgām metodēm, pilnveidojot zināšanas un prasmes par noteiktu psihoterapijas metožu un pieeju izmantošanu psihologa praksē. Tālākizglītība psihologam ir nepieciešams priekšnoteikums karjeras attīstībai noteiktā vidē, piedāvāto pakalpojumu klāsta paplašināšanai un kvalitatīvai pilnveidošanai.

Psihologa darba organizācija

Jautājumi par psihologa darba organizāciju ir nozīmīgi psihologam pašam, kā arī darba devējiem, organizāciju vadītājiem un pakalpojumu pasūtītājiem, tostarp – veselības aprūpes sistēmā, lai veidotu vienotu izpratni par psihologa darba saturu, specifiku, apjomu un laiku, kas nepieciešams profesionālās darbības plānošanai, sagatavošanai un veikšanai.

Psihologu sertifikācijas padome 2021. gada 21. janvārī ir publicējusi “Vadlīnijas ieteicamai klīnisko un veselības, kā arī konsultatīvo psihologu darba noslodzei”²¹. Šīs vadlīnijas ietver informāciju par ieteicamo psihologa darba noslodzi vienā nedēļā (jāatzīmē, ka atbilstoši psihologa darbavietai psihologa darba saturs un apjoms var mainīties, tāpēc šīm vadlīnijām ir indikatīvs raksturs):

- 1) psihologa tiešais kontakts ar klientu nepārsniedz 50 % no darba apjoma, un kontaktstundas sastāda ne vairāk par 50 % no psihologa darba laika.

²¹ Izglītības kvalitātes valsts dienests. *Vadlīnijas ieteicamai klīnisko un veselības, kā arī konsultatīvo psihologu darba noslodzei*. [https://www.ikvd.gov.lv/lv/dokumenti-psiho-
logu-darbam](https://www.ikvd.gov.lv/lv/dokumenti-psiho-
logu-darbam)

- Tajā tiek iekļautas gan individuālas konsultācijas, gan darbs pāros, ģimenē un grupās, gan psiholoģiskās izpētes darbs;
- 2) ieteicams veikt ne vairāk kā četras individuālas konsultācijas dienā vai 16 individuālo konsultāciju nedēļā. Optimālais grupu vadīšanas daudzums ir viena vai divas grupas nedēļā;
 - 3) nedēļā ieteicams veikt ne vairāk kā divas pilnas psiholoģiskās izpētes, ietverot kognitīvo procesu, emocionālās sfēras un personības izpēti, informācijas apstrādi un psihologa atzinuma sagatavošanu;
 - 4) uz psihologa darba pienākumu veikšanu ir attiecināmi sagatavošanās darbi pakalpojumu sniegšanai (klienta dzīves vēstures un anamnēzes apzināšana, metodes izvēle, darba materiālu apstrāde), sadarbība ar kolēģiem un blakusnozaru speciālistiem, pašizglītošanās (speciālās literatūras lasīšana, informācijas meklēšana, iepazīšanās ar jaunākajiem pētījumiem un tendencēm nozarē, dalība tālākizglītības aktivitātēs). Minētais veido aptuveni 25–30 % no psihologa darba laika;
 - 5) ievērojot Psihologu likuma 14. pantā noteikto, psihologam jāveic obligāta sava darba dokumentēšana: jāveido sadarbības pārskats, jāslēdz līgums ar klientu par pakalpojuma sniegšanu, jāreģistrē sagatavotie dokumenti – sadarbības pārskati, psihologa atzinumi.

Par darba organizāciju būtu svarīgi minēt, ka darba devēji ārstniecības iestādēs ņem vērā Psihologu likumā noteiktās prasības un nodrošina klīniskajiem un veselības psihologiem psihologu-pārraugu²² (sk. tālāk piemērus par Rīgas Austrumu klīnisko universitātes slimnīcu un Bērnu klīnisko universitātes slimnīcu).

Minētās vadlīnijas un profesionālās darbības jomas apraksts kopā ar normatīvajos aktos noteikto sekmē dažādu līmeņu veselības aprūpes vadošo darbinieku, kā arī ārstniecības personu izpratni par psihologa darbu un darba plānošanu (noslodzi), jo psihologa darbs nelīdzinās ārstu, māsu un funkcionālo speciālistu darbam, turklāt plašāka psihologu iesaiste veselības aprūpē ir uzsākta salīdzinoši nesen. Līdz ar to skaidri noteiktas, visam iesaistītajām pusēm zināmas prasības atvieglo psihologu integrāciju ārstniecības vidē un sadarbību ar citiem speciālistiem kopīgo mērķu sasniegšanai.

²² Psihologu likums nosaka to, ka reģistrētam psihologam gan pirms sertifikācijas, gan pēc tās ar psihologu-pārraugu ir jāsadarbojas savstarpēji noslēgta līguma ietvaros. Psihologa profesionālā darbība līdz psihologa sertifikāta iegūšanai tiek veikta psihologu-pārrauga pārraudzībā, savukārt sertificētam psihologam jāsadarbojas ar psihologu-pārraugu vismaz 35 akadēmiskās stundas individuāli vai 70 akadēmiskās stundas, ja psihologa pārraudzība notiek grupā. Psihologu likums. 30.03.2017. Latvijas Vēstnesis, 75, 12.04.2017, <https://likumi.lv/doc.php?id=290115>

3. Klīniskā un veselības psihologa profesionālās darbības raksturojums Latvijas veselības aprūpes iestādēs

Veselības un klīniskie psihologi strādā ārstniecības un rehabilitācijas iestādēs, specializētajās izglītības iestādēs, krīzes centros, ieslodzījuma vietās, glābšanas dienestos, bāriņtiesās, komisijās pie valsts iestādēm, piemēram, Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijā, pedagoģiski medicīniskajās komisijās. Ievērojot Psihologu likumā un citos normatīvajos aktos noteikto, veselības aprūpes vidē ir tiesīgi darboties klīniskajā un veselības psiholoģijas jomā reģistrētie un sertificētie psihologi.

Pēdējos gados ir pieaudzis veselības aprūpes vidē praktizējošo psihologu sniegto pakalpojumu apjoms, salīdzinot ar datiem, kas publicēti 2013. gadā ziņojumā par psihologa darba nepieciešamību.²³ Atbilstoši Psihologu publiskā reģistra datiem, kas redzami Valsts izglītības informācijas sistēmā, līdz 2022. gada 30. septembrim klīniskās un veselības psiholoģijas profesionālās darbības jomā ir reģistrēti 865 psihologi, no tiem sertificēti ir 719 psihologi un 278 šajā jomā sertificētiem psihologiem ir piešķirtas psihologa-pārrauga tiesības.²⁴ Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam 407. punktā minēts, ka “Latvijā ambulatorie psihiatriskās veselības aprūpes pakalpojumi pieejami 59 ārstniecības iestādēs, stacionārie – 8 ārstniecības iestādēs. 2020. gadā Latvijā strādāja 78 psihiatru kabinetu un 24 bērnu psihiatru kabinetu, kuros pacientiem ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus sniedz multidisciplināras psihiatru komandas, kurās ietilpst psihiatrs vai bērnu psihiatrs, psihologs vai psihoterapeits (29 kabinetu)”.²⁵

Ministru kabineta 2018. gada 28. augusta noteikumos Nr. 555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība” ir noteikts, ka klīniskie un

²³ Informatīvais ziņojums “Par psihologu profesionālās darbības regulējuma nepieciešamību”. (2013). https://www.pkc.gov.lv/images/Psihologu_profes_darbibas_regulējuma_nepieciešamiba.pdf

²⁴ Valsts izglītības informācijas sistēma. *Psihologu reģistrs*. <https://is.viis.gov.lv/Pages/Psychologist/Public/PsychologistPublicSearch.aspx>

²⁵ Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam. Latvijas Vēstnesis, 105, 01.06.2022, <https://www.vestnesis.lv/op/2022/105.4>

veselības psihologi pamatā nodrošina pakalpojumus sekundārajā un terciārajā veselības aprūpē. Sekundārā (specializēta veselības aprūpe) un terciārā aprūpe (konsultatīva augsti specializēta veselības aprūpe) var būt gan ambulatora, gan stacionāra (Misiņš un Mozgis, 2022). Klīniskie un veselības psihologi iekļauti multiprofesionālā medicīniskā rehabilitācijas komandā. Pakalpojumi medicīniskās rehabilitācijas valsts programmās tiek apmaksāti no Veselības ministrijas budžeta.²⁶

Psihologi sadarbojas ar dažādu specializāciju ārstiem, un visbiežāk psihologa pakalpojumu pasūtītājs ārstniecības iestādēs ir ārstējošais ārsts. Psihologu klienti ir gan bērni, gan pieaugušie ar dažādām psihiskās un fiziskās veselības problēmām. Jāuzsver, ka, lai sniegtu pakalpojumus bērniem un pusaudžiem, psihologam jāapgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā un papildus jāatbilst Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72. pantā noteiktajām prasībām (t. i., viņam jāievēro noteiktie ierobežojumi darbā ar bērniem).

Turpmākajā izklāstā ir apkopoti piemēri par pakalpojumiem, kurus Latvijas iedzīvotājiem veselības aprūpes iestādēs sniedz psihologi, akcentējot psihologa profesionālo darbību ar dažādām klientu/pacientu grupām un tās specifiku, darbības veidiem, virzieniem, pienākumiem un vidi.

3.1. Klīnisko un veselības psihologu profesionālā darbība atsevišķās Latvijas veselības aprūpes iestādēs

Bērnu klīniskajā universitātes slimnīcā (BKUS) psihologu galvenās darba formas ir psiholoģiskā izpēte, izvērtēšana, psiholoģiskā konsultēšana un līdzdalība medicīniskajā rehabilitācijā.

Psihologu galvenie pienākumi:

- 1) atbalsta sniegšana krīzes situācijā klientiem/pacientiem un viņu ģimenes locekļiem;
- 2) klientu/pacientu un viņu vecāku psiholoģiskā konsultēšana stacionārā un ambulatori;
- 3) klientu/pacientu psiholoģiskā izpēte ar mērķi precizēt diagnozi vai palīdzības iespējas;
- 4) klientu/pacientu psiholoģiskās adaptācijas un attīstības sekmēšana atbilstoši klienta/pacienta grūtībām un resursiem;

²⁶ Ministru kabineta 2018. gada 28. augusta noteikumi Nr. 555 "Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība". 28.08.2018. Latvijas Vēstnesis, 176, 05.09.2018, <https://likumi.lv/ta/id/301399-veselibas-aprupes-pakalpojumu-organizēšanas-un-samaksas-kartiba>

- 5) atbalsta sniegšana un motivācijas veicināšana nelīdzestīgiem klientiem/pacientiņiem;
- 6) dalība multiprofesionālas komandas darbā;
- 7) psiholoģiskās palīdzības sniegšanas procesa pārrunāšana ar klientiem/pacientiņiem un/vai viņu pārstāvjiem, izskaidrojot darba procesu, tā rezultātus, kā arī veicot psihoizglītošanu un sniedzot rekomendācijas.

Psihologa konsultācija BKUS var būt nepieciešama bērniem un pusaudžiem ar psihiskiem traucējumiem, somatiskām un hroniskām veselības problēmām (piemēram, ar cukura diabētu), akūtas slimības ārstēšanas procesā, diagnozes pieņemšanas periodā, hronisku sāpju mazināšanā, kā arī citos gadījumos (piemēram, ja ir problēmas ar uzvedību, valodas attīstības traucējumi, mācīšanās grūtības, bailīgums, nedrošība, nenoturīga uzmanība, pārlika aktivitāte, biežas garastāvokļa maiņas, pašnāvības risks, miega un apetītes traucējumi, norobežošanās no apkārtējiem, dažādas nepatīkamas sajūtas ķermenī, kurām nav fiziska pamata, pārciesta emocionāla vai fiziska trauma). BKUS psihologi papildus klīniskā un veselības psihologa pakalpojumiem praktizē dažādas psihoterapijas metodes, piemēram, kognitīvi biheiviorālo terapiju.

Slimnīcā ir pieejams individuāls un grupu psihoemocionāls atbalsts reto slimību klientiem/pacientiņiem (šo slimību ārstēšanu un aprūpi Latvijā koordinē Reto slimību koordinācijas centrs BKUS ar atbalsta vienībām P. Stradiņa Klīniskajā universitātes slimnīcā un Rīgas Austrumu klīniskajā universitātes slimnīcā),²⁷ kā arī atbalsts paliatīviem klientiem/pacientiņiem un viņu ģimenēm. BKUS klīniskajiem un veselības psihologiem nodrošina psihologu-pārraugu (piemēram, individuālas pārraudzības jauniem psihologiem atzinumu sagatavošanā) un psihoemocionālo atbalstu grupā slimnīcā strādājošiem psihologiem.

BKUS ir uzsākts jauns projekts 4.3.6.3. "Atbalsts bērniem ar smagu diagnozi vai funkcionāliem traucējumiem, iespējamu vai esošu invaliditāti un viņu ģimenes locekļiem"²⁸, kas tiek plānots gan stacionārā, gan ambulatorajā darbā, kā arī sadarbībā ar lielāko daļu Latvijas pašvaldību. Tuvāko piecu gadu laikā klienti/pacienti ar smagām un hroniskām slimībām un viņu piederīgie varēs saņemt sociālā darbinieka un psihologa atbalstu arī savā dzīvesvietā.

²⁷ Latvijas Reto slimību alianse. *Reto slimību koordinācija*. <https://retasslimibas.lv/pacientiem/reto-slimibu-koordinacija/>

²⁸ Valsts kanceleja. *Informatīvais ziņojums par Eiropas Savienības fondu un Kohēzijas fonda darbības programmas 2021.–2027. gadam 4.3.6. specifiskā atbalsta mērķa "Veicināt nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto cilvēku, tostarp vistrūcīgāko un bērnu, sociālo integrāciju" 4.3.6.3. pasākuma "Atbalsts bērniem ar smagu diagnozi vai funkcionāliem traucējumiem, iespējamu vai esošu invaliditāti un viņu ģimenes locekļiem" īstenošanu*. https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/50123eb2-b5e8-4c66-be3f-4c60b4d0ed2f#

Rīgas Austrumu klīniskās universitātes slimnīcas (RAKUS) psihologi strādā Latvijas Onkoloģijas centrā, stacionāros “Biķernieki” un “Gaiļezers”.

Latvijas Onkoloģijas centra Psihoemocionālā atbalsta kabinetā psihologi sniedz mērķtiecīgu psihoemocionālu atbalstu cilvēkiem ar onkoloģiskām slimībām un viņu tuviniekiem jebkurā ārstēšanas posmā – tūlīt pēc diagnozes noteikšanas, diagnostikas un ārstēšanas procesā vai novērošanas laikā pēc ārstēšanās.

Stacionārā “Biķernieki” psihologu pakalpojumus var saņemt Rehabilitācijas klīnikas nodaļās. Viņi veic gan psiholoģisko izpēti, lai precizētu klientu/pacientu grūtības vai diagnozes, gan psiholoģisko konsultēšanu klientiem/pacientiem rehabilitācijas procesā.

Stacionārā “Gaiļezers” psihologi strādā Neuroloģijas un neuroķirurģijas klīnikā. Galvenie darba uzdevumi ir kognitīvo procesu psiholoģiskā izpēte neuroloģijas profila klientiem/pacientiem, lai noteiktu kognitīvo traucējumu un saglabāto funkciju līmeni, izvērtētu to dinamiskā ārstēšanas procesā, precizējot diagnozi. Diagnozes precizēšanai tiek veikta klientu/pacientu emocionālā stāvokļa un personības izpēte. Klientiem/pacientiem tiek sniegta arī psiholoģiskā konsultēšana emocionālā stāvokļa stabilizēšanai, psihoizglītošanai, klientu/pacientu līdzestības palielināšanai, kā arī krīzes intervences. Psiholoģiskā palīdzība bieži tiek piedāvāta arī citu nodaļu klientiem/pacientiem.

RAKUS nodrošina klīnisko un veselības psihologu pakalpojumus arī slimnīcas darbiniekiem – slimnīcā ir izveidots Psihoemocionālā atbalsta kabinets, kurā strādā psihoemocionālā atbalsta komanda. Komandas psihologi sniedz konsultācijas darbiniekiem krīzes situācijās, ar darbu saistītu u. c. problēmu gadījumos. Psihologu komanda organizē atbalsta grupas dažādu līmeņu un profesiju darbiniekiem, vada apmācības seminārus un izglīto darbiniekus par psihiskās veselības jautājumiem, tostarp par psihologu darbu. Viens no darba uzdevumiem ir informatīvo un izglītojošo, kā arī pašpalīdzības materiālu izstrāde. RAKUS psihologu komandai nodrošina psihologu-pārraugu darbam grupā.

Nacionālajā rehabilitācijas centrā “Vaivari” ir psihologi, kas ir daļa no multi-profesionālas komandas un strādā visās centra nodaļās un rehabilitācijas programmās. Rehabilitācijas procesā viens no psihologa galvenajiem darbības uzdevumiem ir psiholoģiskā izpēte – klienta/pacienta kognitīvo funkciju un emocionālā stāvokļa novērtēšana pēc dažādu veidu galvas smadzeņu bojājumiem, aizdomām par neurodeģeneratīvu slimību vai citu izziņas procesu grūtību gadījumos. Otrs uzdevums ir psiholoģiskās palīdzības sniegšana klientiem/pacientiem ar jebkura veida veselības problēmām: smagām traumām, hroniskām slimībām vai ilgstošām sāpēm. Psihologs iesaistās emocionālu, motivācijas vai adaptācijas grūtību pārvarēšanā (gan pacientam, gan viņa piederīgajiem): palīdz izprast savu veselības stāvokli un traumas fiziskās un psiholoģiskās sekas, iesākt vai turpināt ar traumu saistīto adaptācijas procesu, atrast resursus un stratēģijas aktīvam un produktīvam rehabilitācijas procesam.

Psihologs rehabilitācijā veicina veselīga dzīvesveida praktizēšanu, izglīto par rehabilitācijas procesu, par iespējamiem vai gaidāmiem mērķiem rehabilitācijā un arī, balstoties uz biopsihosociālo pieeju, motivē pacientus sasniegt rehabilitācijas mērķus.

Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrā (RPNC) strādā 26 psihologi.²⁹ Viņi piedāvā savus pakalpojumus Psihiatriskās palīdzības dienestā, Ambulatori konsultatīvajā nodaļā, Ambulatorajā centrā “Pārdaugava”, kā arī Ambulatorajā centrā “Veldre”. Psihologu pakalpojumi ir pieejami narkoloģiskās palīdzības dienestā, Motivācijas un Minesotas programmā, kā arī Metadona ilgtermiņa farmakoterapijas (aizvietojošās terapijas) programmā un Buprenorfīna ilgtermiņa farmakoterapijas programmā.

Ar psihiatra nosūtījumu Ambulatori konsultatīvajā nodaļā ir pieejama psiholoģiskā izpēte un psihologa konsultācijas.

Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienests (NMPD) nodrošina psiholoģisko atbalstu NMPD speciālistiem. Dienesta psihologi piedāvā individuālas konsultācijas klātienē vai attālināti, kā arī konsultācijas klātienē grupās savu resursu apzināšanai un problēmu risināšanai, tostarp situāciju pārvarēšanai pēc smagiem krīzes notikumiem darbā.

3.2. Psiholoģiskā izpēte kā vispieprasītākais psihologu pakalpojums ārstniecības iestādēs

Psiholoģiskā izpēte ir process, kurā, izmantojot zinātniski pamatotas metodes (testus, aptaujas, intervijas, dzīves vēstures informāciju, novērošanu, dokumentu izpēti un citu pieejamo informāciju), psihologs iegūst un apkopo izpētē iegūtos datus un informāciju – sagatavo secinājumus un priekšlikumus par izvērtējamo personu vai grupu, lai atbilstoši izpētes mērķiem atbildētu uz pieprasījuma jautājumiem (Brice u. c., 2018). Psihologi ir profesionāļi, kas ir tiesīgi izmantot, administrēt un interpretēt psiholoģiskajā izpētē iegūto informāciju, sadarbības ietvaros atbilstoši kompetencei sniedzot to klienta/pacienta ārstniecībā iesaistītajām personām.

Kliniskie un veselības psihologi atbilstoši konkrētam mērķim klienta/pacienta funkcionēšanas novērtēšanai izmanto gan klīnisko interviju, gan testus un aptaujas, gan neiropsiholoģijas un psihofizioloģiskās metodes. Īpaši liela nozīme psiholoģiskajā izpētē (novērtēšanā) ir testiem un aptaujām, kas ir veidoti psihometriski. Proti, tie ir uzticami un standartizēti instrumenti plaša funkciju spektra (piemēram, intelekta, kognitīvo procesu, personības, motivācijas, spēju, veselības uzvedības, psihiskās veselības) novērtēšanai.

²⁹ Informācija ir pieejama RPNC mājaslapā <https://rpnc.lv/>

Piemēram, psihologi izmanto šādas Latvijas kultūrvidē adaptētās un standartizētās psiholoģiskās izpētes metodes bērniem un pieaugušajiem:

- 1) Vekslera bērnu intelekta testu (The Wechsler Intelligence Scale for Children, Fourth Edition, WISC-IVLV; Wechsler, 2003; Raščevska u. c., 2013);
- 2) Vudkoka–Džonsona Kognitīvo spēju testu (WJ-R Tests of cognitive ability; Woodcock & Johnson, 1998; Griškēviča, 2011);
- 3) Bērna uzvedības novērtējuma anketas vecāku formu (CBCL/6-18, TRF, YSR; Achenbach, & Rescorla, 2001; aptaujas sākotnējo adaptāciju veica Sebre un Laizāne, 2006; aptaujas standartizāciju veica Skreiture-Pikše u. c., 2013);
- 4) Ahenbaha pieaugušo pašnovērtējuma anketu (Achenbach Adult Self-Report for Ages 18–59; Achenbach & Rescorla, 2003; aptaujas sākotnējo adaptāciju veica Sebre un Amoliņa, 2010);
- 5) Intelekta struktūras testu – IST-2000-R (Liepmann et al., 2000; Intelekta struktūras testa adaptācijas un standartizācijas latviešu valodas versiju izveidoja Ļubenko u. c., 2022);
- 6) Latvijas Klīnisko personības testu – LKPT (Perepjolkina, Koļesņikova, Mārtinsons & Stephens, 2020) – Latvijas kultūrvidē izstrādātu un standartizētu testu pieaugušajiem.³⁰

Psiholoģiskās izpētes veikšana un psiholoģiskā atzinuma sagatavošana palīdz gan produktīvāk izstrādāt kvalitatīvu klientu/pacientu psiholoģiskās palīdzības, ārstēšanas un rehabilitācijas programmu, gan arī psihiatram diferenciāldiagnozē, atklāt slēptas depresijas, atkarības, izdegšanas sindroma, pašnāvības riska pazīmes, sekmēt psihiatru un psihologu komandas sadarbību, prognozēt klienta/pacienta līdzestību ārstēšanas procesā. Iegūtie dati var palīdzēt psihiatram izvēlēties un dozēt medikamentus, izvērtēt terapijas efektivitāti, kā rezultātā uzlabojas klientu/pacientu ārstēšanas kvalitāte. Tātad klīniskie un veselības psihologi sniedz ieguldījumu diagnostikā, prognozes noteikšanā un ārstēšanas procesa vadīšanā.

³⁰ Rīgas Stradiņa universitāte. *Latvijas Klīniskais personības tests*. <https://www.rsu.lv/lkpt>

4. Izaicinājumi veselības aprūpē un psihologi kā nozīmīgs veselības aprūpes resurss

Latvijas veselības aprūpes izaicinājumi atspoguļojas 2022. gadā pieņemtajā politikas plānošanas dokumentā – Sabiedrības veselības pamatnostādņēs 2021.–2027. gadam³¹ (turpmāk – Pamatnostādnes), kur precizēti un detalizēti Nacionālajā attīstības plānā noteiktie sasniedzamie mērķi un uzdevumi sabiedrības veselības nozarē. Izvērtējot Pamatnostādņu saturu, var secināt, ka klīniskie un veselības psihologi ir nozīmīgs resurss sabiedrības veselības pilnveidošanas mērķu sasniegšanā.

Pamatnostādņēs noteiktie mērķi, kas saistīti ar klīnisko un veselības psihologu profesionālo darbību, ir iekļauti prioritātes “Stipras ģimenes, veseli un aktīvi cilvēki” rīcības virzienā “Uz cilvēku centrēta veselības aprūpe” un rīcības virzienā “Psiholoģiskā un emocionālā labklājība”, kas paredz konkrētus uzdevumus mērķu izpildei:

- 1) mazināt dažādu veidu atkarību izraisīto vielu lietošanu un procesu atkarības:
 - nodrošināt atkarību izplatības mazināšanas un profilakses jomā strādājošo speciālistu (piemēram, psihologu, sabiedrības veselības speciālistu, policistu, bērnu ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju un krīžu centru darbinieku, jaunatnes lietu speciālistu, probācijas dienesta un ieslodzījumu vietu darbinieku, ģimenes asistentu, lomu mediatoru u. c.) izglītošanu vai apmācību par atkarību izraisīto vielu lietošanas un atkarību izraisīto procesu praktizēšanas profilaksi;
 - veicināt atbalsta pasākumu attīstīšanu un īstenošanu pašvaldībās atkarīgas personas ģimenes locekļiem (psiholoģiskā palīdzība, atbalsta grupas, nodarbības u. c.);
- 2) uzlabot iedzīvotāju seksuālo un reproduktīvo veselību:
 - nodrošināt psiholoģisko atbalstu pirms un pēc aborta un pēc dzemdībām ar nevēlamu rezultātu, kā arī medicīniskās apaugļošanas programmas dalībniekiem;

³¹ Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam. Latvijas Vēstnesis, 105, 01.06.2022, <https://www.vestnesis.lv/op/2022/105.4>

- 3) attīstīt veselības aprūpi psihiatrijā, uzlabojot pakalpojumu pieejamību un zāļu terapijas iespējas agrīnai diagnostikai un labākiem ārstēšanas rezultātiem:
 - palielināt psihiskās veselības aprūpes speciālistu klātienē un attālinātu konsultāciju saņemšanas iespējas, tostarp nodrošinot iedzīvotājiem emocionālo, psiholoģisko, konsultatīvo atbalstu pa tālruni vai tiešsaistē;
- 4) attīstīt reto slimību pacientu veselības aprūpi, uzlabojot diagnostiku, zāļu terapijas iespējas un pakalpojumu pieejamību agrīnai diagnostikai un labākiem ārstēšanas rezultātiem:
 - izvērtēt iespēju pilnveidot reto slimību pacientiem un piederīgajiem pieejamo psihoemocionālo atbalstu, īpaši krīzes brīžos slimību saasinājumu gadījumā (psihologa konsultācijas, multidisciplināras komandas sniegta aprūpe).

Pamatnostādnes vērtējamas kā nozīmīgs solis uz integrētu pieeju fiziskajai un psihiskajai veselībai. Vienlaikus būtu apsveramas iespējas efektīvākai veselības aprūpes resursu un finansējuma izlietošanai, integrējot klīniskos un veselības psihologus visu grupu pacientu ārstēšanā un aprūpē, lai sekmētu līdzestību un veselības uzvedību, uzlabotu komunikāciju ar pacientu un pacienta iesaistīšanu ārstēšanā, veselības aprūpes speciālistu savstarpējo sadarbību, kā arī novērstu un ierobežotu smagu un/vai hronisku slimību negatīvās psiholoģiskās sekas.

Izmantotā literatūra un avoti

Literatūra

- Abeltina, M., & Rascevska, M. (2021). A network analysis of early maladaptive schemas, schema modes, and burnout subtypes. *Activitas Nervosa Superior Rediviva*, 63(2), 84–94.
- Abeltina, M., Stokenberga, I., & Rascevska, M. (2021). Mental health and work engagement as predictors of different burnout conceptualizations in a multi-occupational sample in Latvia. *International Journal of Psychology & Psychological Therapy*, 21(3), 323–345.
- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2003). *Manual for the ASEBA adult forms & profiles*. University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.
- American Psychological Association. (2016). *Counseling psychology*. <https://www.apa.org/ed/graduate/specialize/counseling>
- Bertule, M., Sebre, S. B., & Kolesovs, A. (2021). Childhood abuse experiences, depression and dissociation symptoms in relation to suicide attempts and suicidal ideation. *Journal of Trauma & Dissociation*, 22(5), 1–17. <https://doi.org/10.1080/15299732.2020.1869652>
- Calkins, H. (2022). Psychologists should equip themselves to offer it. Telehealth is here to stay. *American Psychological Association*. 53(7). <https://www.apa.org/monitor/2022/10/future-of-telehealth>
- Czypionka, T., Kraus, M., Reiss, M., Baltaxe, E., Roca, J., Ruths, S., Stokes, J., Struckmann, V., Haček, R. T., Zemlányi, A., Hoedemakers, M., & Rutten-van Mölken, M. (2020). The patient at the centre: Evidence from 17 European integrated care programmes for persons with complex needs. *BMC Health Services Research*, 1102. <https://doi.org/10.1186/s12913-020-05917-9>
- Dāvidsone, G., un Koļesņikova, J. (2018). Psihologa profesionālās darbības jomas. No K. Mārtinsone un B. Girgensone (red). *Psihologu profesionālā darbība Latvijā: saturs, organizācija, regulējums. Psihologu likuma komentāri* (117.–130. lpp.). Tiesu namu aģentūra.
- Brice, M., Koļesņikova, J., un Girgensone, B. (2018). Psihologa profesionālās darbības pamatprincipi un psihologa atzinums. No K. Mārtinsone un B. Girgensone (red). *Psihologu profesionālā darbība Latvijā: saturs, organizācija, regulējums. Psihologu likuma komentāri* (188.–196. lpp.). Tiesu namu aģentūra.
- Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*, 196, 129–136.
- Engel, G. L. (1980). The clinical application of the biopsychosocial model. *American Journal of Psychiatry*, 137, 535–544.
- Freimane, G. (2019). Veselības uzvedības pārmaiņu tehnikas un veselības uzvedības veidu taksonomija No K. Mārtinsone un V. Sudraba (zin. red.). *Veselības psiholoģija: teorijas un prakses starpdisciplinārā perspektīva* (230. lpp.). Rīgas Stradiņa universitāte.

- Gaffey, A. E., Harris, K. M., Mena-Hurtado, C., Sinha, R., Jacoby, D. L., & Smolderen, K. G. (2022). The Yale Roadmap for Health Psychology and Integrated Cardiovascular Care. *Health Psychology, 41*(10), 779–791. <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2Fhea0001152>
- Godino-Iáñez, M. J., Martos-Cabrera, M. B., Suleiman-Martos, N., Gómez-Urquiza, J. L., Vargas-Román, K., Membrive-Jiménez, M. J., & Albendín-García, L. (2020). Play Therapy as an Intervention in Hospitalized Children: A Systematic Review. *Healthcare, 8*(3), 239. <https://doi.org/10.3390/healthcare8030239>
- Grāvīte, I., Niedre, R., un Mihailovs, I. J. (2020). *Metodiskās rekomendācijas psihologa profesionālajai darbībai izglītības iestādē*. <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/1131/download>
- Griškēviča, I. (2011). Kognitīvo spēju saistība ar sociāldemogrāfiskiem rādītājiem Latvijā. [Promocijas darbs, Latvijas Universitāte]. <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/4683>
- Izglītības kvalitātes valsts dienests. *Psihologu resertifikācijas programma*. <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/1107/download?attachment>
- Izglītības kvalitātes valsts dienests. *Psihologa profesionālās darbības jomu apraksts*. https://www.ikvd.gov.lv/sites/ikvd/files/media_file/jomu-apraksti_ikvd_parskatits.pdf
- Latvijas Reto slimību alianse. *Reto slimību koordinācija*. <https://retasslimibas.lv/pacientiem/reto-slimibu-koordinacija/>
- Leffler, J. M. (2015). Nonpharmacologic Treatment of Psychiatric Disorders, in Kelly D. Flemming, and Lyell K. Jones Jr. (eds.), *Mayo Clinic Neurology Board Review, 1*, Mayo Clinic Scientific Press (New York,; online edn, Oxford Academic), <https://doi.org/10.1093/med/9780190214883.003.0046>.
- Ļevina, J. (2019a). Veselības uzvedība un to ietekmējošie faktori. No K. Mārtinsone un V. Sudraba (zin. red.). *Veselības psiholoģija: teorijas un prakses starpdisciplinārā perspektīva* (206.–219. lpp.). Rīgas Stradiņa universitāte.
- Ļevina, J. (2019b). Veselības uzvedības pārmaiņu posmi un procesi. No K. Mārtinsone un V. Sudraba (zin. red.). *Veselības psiholoģija: teorijas un prakses starpdisciplinārā perspektīva* (224.–228. lpp.). Rīgas Stradiņa universitāte.
- Liepmann, D., Beauducel, A., Brocke, B., & Amthauer, R. (2000). *Intelligenz-Struktur-Test 2000 R (I-S-T 2000 R)*. Hogrefe Verlag GmbH & Co.
- Ļubenko, J., Jokste, I., Trups-Kalne, I., un Koļesņikova, J. (2022). *Intelektuālās tests: I-S-T 2000 R latviešu valodas versija. Rokasgrāmata*. Rīgas Stradiņa universitāte, 121 lpp.
- Lunt, I., Peiró, J. M., Poortinga, Y., & Roe, R. A. (2015). *EuroPsy: Standards and quality in education for psychologists*. Hogrefe Publishing.
- Martinsone, B., Stokenberga, I., Civjāne, L., Dziedātāja, S., Mirķe, E., Mihailova, S., un Šneidere, K. COVID-19 krīzes psiholoģiskās sekas ģimenēs. Nr. VPP-COVID-2020/1-0013. *Dzīve ar COVID-19 (COVIDzīve): Novērtējums par koronavīrusa izraisītās krīzes pārvarēšanu Latvijā un priekšlikumi sabiedrības noturībai nākotnē*. https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Dokumenti/prezentācijas/04_martinsone_baiba.pdf
- Martinsone, B., & Stokenberga, I. (2021). Parents' perspective on distance learning during the COVID-19 pandemic in Latvia. In: *Distance learning in pandemic discourse: Implications and best practice*. Routledge.
- Martinsone, B., Dziedātāja, S., un Stokenberga, I. (2021). *Vecāku pašnovērtētais stress un tā pārvarēšana COVID-19 laikā Latvijā: kvalitatīvā analīze (Self reported parental reported stress and coping during COVID-19 pandemic in Latvia: Qualitative analysis)*. 79th International Conference of University of Latvia, February 16, 2021. <https://www.ppmf.lv/petnieciba/konferences/lu-konferences/lu-78-starptautiska-zinatniskakonference-2/>

- Mārtinsons, K., un Sudraba, V. (2019). *Veselības psiholoģija: teorijas un prakses starpdisciplinārā perspektīva*. Rīgas Stradiņa universitāte.
- Mārtinsons, K., un Freimane, G. (2019). Veselības psiholoģija – psiholoģijas zinātnes apakšnozare un profesionālās darbības joma. *Rīgas Stradiņa universitāte*. https://www.rsu.lv/sites/default/files/book_download/veselibas_psihologija_psihologijas_zinatnes_apakšnozare.pdf
- Mārtinsons, K., Lasmane, A., un Karpova, Ā. (2016). *Psiholoģijas vēsture*. Zvaigzne ABC.
- Mārtinsons, K., Freimane, G., un Mihailovs, I. J. (2016). Ievads veselības psiholoģijā. No K. Mārtinsons un V. Sudraba (red.), *Veselības psiholoģija* (15.–26. lpp). Rīgas Stradiņa universitāte.
- Misiņš, J., un Mozgis, D. (2022). Veselības aprūpe Latvijā. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/58879-vesel%C4%ABbas-apr%C5%ABpe-Latvij%C4%81-Nacion%C4%81lais-veselibas-dienests>. (20. novembris, 2020). *Psihiskā veselība*. https://www.vmnvd.gov.lv/lv/psihiska-veseliba?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F
- Perepjolkina, V., Koļesņikova, J., Mārtinsons, K., & Stepens, A. (2020). *Latvijas klīniskais personības tests. Tehniskā rokasgrāmata*. Rīgas Stradiņa universitāte. https://doi.org/10.25143/isbn-978-9934-563-66-9_ipd-566
- Perepjolkina, V., Ļubenko, J., Koļesņikova, J., Mārtinsons, K. & Stepens, A. (2019). Incremental Role of Pathological Personality Traits in the Prediction of Suicidal Ideation in General and Psychiatric Inpatient Sample, *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences, Section B: Natural, Exact, and Applied Sciences*, vol. 73, no. 4, pp. 356–363. <https://doi.org/10.2478/prolas-2019-0055>
- Pilling, S., Fonagy, P., Allison, E., Barnett, P., Campbell, C., Constantinou, M., Gardner, T., Lorenzini, N., Matthews, H., Ryan, A., Sacchetti, S., Truscott, A., Ventura, T., Watchorn, K., Whittington, C., & Kendall, T. (2020). Long-term outcomes of psychological interventions on children and young people's mental health: A systematic review and meta-analysis. *PLoS ONE*, 15(11), 1–28. <https://doi-org.db.rsu.lv/10.1371/journal.pone.0236525>
- Raščevska, M., Sebre, S., un Ozola, E. (2013). *Vekslera bērnu intelekta testa ceturtā izdevuma Latvijas versijas rokasgrāmata*. NCS Pearson.
- Ricou, M., Marina, S., Vieira, P. M., Duarte, I., Sampaio, I., Regalado, J., & Canário, C. (2019). Psychological intervention at a primary health care center: Predictors of success. *BMC Family Practice*, 20(1), 116. <https://doi-org.db.rsu.lv/10.1186/s12875-019-1005-9>
- Rīgas Stradiņa universitāte. *Latvijas Klīniskais personības tests*. <https://www.rsu.lv/lkpt>
- Sebre, S., un Laizāne, I. (2006). *Jauniešu uzvedības novērtējuma aptauja: teorētiskie, psihometriskie aspekti un praktiskā pielietojamība*. Latvijas Universitātes Zinātniskā konference.
- Sebre, S., un Amoliņa, G. (2010). Ahenbaha pieaugušo pašnovērtējuma anketas sākotnējā adaptācija un eksternalizētās uzvedības saistība ar pašcieņu [Maģistra darbs, Latvijas Universitāte]. <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/11993>
- Skreitule-Pikše, I., Raščevska, M., Sebre, S., Kolesovs, A., un Bite, I. (2013). *Ahenbaha empīriski balstītās izpētes sistēma skolas vecuma bērnu un jauniešu novērtēšanai*. Latvijas Klīnisko psihologu asociācija.
- Šuriņa, S., Mārtinsons, K., Perepjolkina, V., Koļesņikova, J., Vainik, U., Ruža, A., Vrublevska, J., Smirnova, D., Fountoulakis, K. N., & Rancans, E. (2021). Factors related to COVID-19 preventive behaviors: A structural equation model. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi-org.db.rsu.lv/10.3389/fpsyg.2021.676521>
- Šuriņa, S., Mārtinsons, K., Upesleja, G., & Perepjolkina, V. (2022). Factors associated with COVID-19 vaccination behaviour in Latvian population: cross-sectional study. *Health Psychology and Behavioral Medicine*, 10(1), 514–536.

- Stokenberga, I., un Martinsone, B. (2021). *COVID-19 krīzes psiholoģiskās sekas ģimenēs (COVID19 in families: Psychological effect)*. 79th International Conference of University of Latvia, March 10, 2021. <https://www.konference79.lu.lv/programma/starpdisciplinari/latvijas-petnieku-ieguldijums-covid19-seku-mazinasana/>
- Valsts izglītības satura centrs. (12. jūnijs, 2019). *Psihologa profesijas standarts*. <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/2017/PS-108.pdf>
- Valsts kanceleja. *Informatīvais ziņojums par Eiropas Savienības fondu un Kohēzijas fonda darbības programmas 2021.–2027. gadam 4.3.6. specifiskā atbalsta mērķa “Veicināt nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto cilvēku, tostarp vistrūcīgāko un bērnu, sociālo integrāciju” 4.3.6.3. pasākuma “Atbalsts bērniem ar smagu diagnozi vai funkcionāliem traucējumiem, iespējamu vai esošu invaliditāti un viņu ģimenes locekļiem” īstenošanu*. https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/50123eb2-b5e8-4c66-be3f-4c60b4d0ed2f#
- Valsts kanceleja. *Psihiskās veselības aprūpes organizēšanas uzlabošanas plāns 2023.–2025. gadam*. https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/332e33c7-b4cc-48e6-9b96-b09be01da0ea
- Wahass, S. H. (2005). The role of psychologists in health care delivery. *Journal of Family & Community Medicine*, 12(2), 63–70.
- Wechsler, D. (2003). *Wechsler Intelligence Scale for Children* (4th ed.). Psychological Corporation.
- Woodcock, R. W., & Johnson, M. B. (1998). *WJ-R Tests of cognitive ability*. Riverside Publishing.

Normatīvie akti

- Administratīvā procesa likums. 25.10.2001. Latvijas Vēstnesis, 164, 14.11.2001, <https://likumi.lv/doc.php?id=55567>
- Administratīvās atbildības likums. 25.10.2018. Latvijas Vēstnesis, 225, 14.11.2018, <https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums>
- Bērnu tiesību aizsardzības likums. 19.06.1998. Latvijas Vēstnesis, 199/200, 08.07.1998, <https://likumi.lv/doc.php?id=49096>
- Civilprocesa likums. 14.10.1998. Latvijas Vēstnesis, 326/330, 03.11.1998, <https://likumi.lv/doc.php?id=50500>
- Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. Latvijas Vēstnesis, 74, 11.05.2005., <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>
- Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Informatīvais ziņojums “Par nepieciešamajiem pasākumiem 2021. gadam un turpmāk ik gadu, lai samazinātu ilglaicīgu negatīvo ietekmi uz sabiedrības psihisko veselību, ko rada COVID-19 pandēmija”, <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40497119>
- Latvijas Sodų izpildes kodekss. 23.12.1970. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1, 01.01.1971, <https://likumi.lv/doc.php?id=90218>
- Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”. 31.10.2002. Latvijas Vēstnesis, 168, 19.11.2002, <https://likumi.lv/doc.php?id=68489>
- Likums “Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzišanu”. 20.06.2001. Latvijas Vēstnesis, 105, 06.07.2001, <https://likumi.lv/ta/id/26021-par-reglamentetajam-profesijam-un-profesionalas-kvalifikācijas-atzisanu>
- Ministru kabineta 2018. gada 28. augusta noteikumi Nr. 555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība”. 28.08.2018. Latvijas Vēstnesis, 176, 05.09.2018, <https://likumi.lv/ta/id/301399-veselibas-aprupes-pakalpojumu-organizēšanas-un-samaksas-kartiba>
- Ministru kabineta 2022. gada 26. maija rīkojums Nr. 359 “Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam”. 26.05.2022. Latvijas Vēstnesis, 105, 01.06.2022, <https://likumi.lv/ta/id/332751>

- Ministru kabineta noteikumi Nr. 556 "Prasības vispārējās izglītības iestādēm, lai to īstenotajās izglītības programmās uzņemtu izglītojamos ar speciālām vajadzībām". 19.11.2019. Latvijas Vēstnesis, 240, 28.11.2019, <https://likumi.lv/ta/id/310939>
- Psihologu ētikas kodekss. Izdots saskaņā ar Psihologu likuma 7. panta ceturrtās daļas 3. punktu. 13.12.2018, <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/1122/download?attachment>
- Psihologu likums. 30.03.2017. Latvijas Vēstnesis, 75, 12.04.2017, <https://likumi.lv/doc.php?id=290115>
- Psihologu noteikumi. 29.05.2018. Latvijas Vēstnesis, 106, 31.05.2018, <https://likumi.lv/ta/id/299322-psihologu-noteikumi>

Pielikums

Latvijas Klīnisko un veselības psihologu profesionālo asociāciju darbība

Jautājumus, kas saistīti ar psihologu darbību veselības aprūpes un sabiedrības veselības jomā, risina klīnisko un veselības psihologu nacionāla mēroga profesionālās organizācijas, kas sniedz nozīmīgu piensumu klīniskās un veselības psiholoģijas attīstībā.

Latvijas Klīnisko psihologu asociācija

Latvijas Klīnisko psihologu asociācijā (LKPA) ir apvienojušies psihologi, kuri strādā klīniskās psiholoģijas jomā.

LKPA mērķi:

- 1) sabiedrības veselības un sociāli psiholoģiskā atbalsta veicināšana;
- 2) klīniskās psiholoģijas kā zinātnes un prakses attīstīšana Latvijā;
- 3) klīnisko psihologu sniegtās palīdzības kvalitātes sekmēšana;
- 4) Latvijas klīnisko psihologu profesionālo un ekonomisko interešu aizstāvība.

LKPA galvenās aktivitātes:

- 1) iesaistīšanās Psihologu likuma izstrādāšanā;
- 2) psihologu profesionālās darbības veicināšanas vadlīniju izstrāde;
- 3) konferenču un semināru organizēšana biedriem un iedzīvotājiem;
- 4) sadarbība ar citām nevalstiskām organizācijām.

LKPA mājaslapa: www.kpa.lv.

Latvijas Veselības psiholoģijas asociācija

Latvijas Veselības psiholoģijas asociācijas (LVPA) misija ir veidot, attīstīt un popularizēt veselības psiholoģijas apakšnozari un profesionālās darbības jomu Latvijā, kā arī apvienot profesionāļus, kuri strādā veselības, sociālās aprūpes un izglītības nozarē, lai veicinātu iedzīvotāju fiziskās, psihiskās un sociālās veselības uzlabošanu.

LVPA galvenie darbības virzieni:

- 1) psiholoģijas izglītības un psihologu profesionālās tālākizglītības attīstības sekmēšana atbilstoši jaunākajām tendencēm veselības psiholoģijas apakšnozarē:
 - organizējot seminārus par psihologu profesionālās darbības jautājumiem un jaunumiem psiholoģijas nozarē,
 - pārstāvēt biedru intereses un informējot biedrus par tālākizglītības iespējām, vakancēm un jauniem psihologu darbības regulēšanas normatīvajiem dokumentiem;
- 2) plašākas sabiedrības izpratnes un intereses veicināšana par psihologu sniegtajiem pakalpojumiem un profesionālo darbību, rīkojot pasākumus Psiholoģijas dienu ietvaros;
- 3) piedalīšanās daudzveidīgu Eiropas līmeņa projektu īstenošanā, piemēram, vairākus gadus tika tulkoti un publiskoti emuāri par jaunākajiem pētījumiem un intervencēm veselības psiholoģijā (sk. <https://practicalhealthpsychology.com/lv/>);
- 4) starptautiskas sadarbības īstenošana ar Eiropas Veselības psiholoģijas savienību (*European Health Psychology Society*);
- 5) sadarbošanās ar citām profesionālajām organizācijām Latvijā un ārvalstīs, iesaistoties kopīgās aktivitātēs un projektos.

LVPA mājaslapa: www.veselibaspsihologija.lv.